

Ярослав Гординський.

ДО БІОГРАФІЇ Й ХАРАКТЕРИСТИКИ
МИКОЛИ УСТІЯНОВИЧА.

Відбитна з „Записок Наук. Тоз. ім. Шевченка“ т. СІV.

У ЛЬВОВІ, 1911.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

В. 631

Ярослав Гординський.

ДО БІОГРАФІЇ Й ХАРАКТЕРИСТИКИ
МИКОЛИ УСТІЯНОВИЧА.

Відбитка з „Записок Наук. Тов. ім. Шевченка“ т. СІV.

У ЛЬВОВІ, 1911.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

8(c) У. 18" (092)

0.80к.

Вірний Тодняний

ДО БІОГРАФІЇ І ЖИТТЯ КІРИЛІ
І МЕТОДІЯ

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 35318

Львів, 1951

Відділ бібліотечно-інформаційної роботи

I.

В мої руки попала віршована автобіографія відомого галицького письменника Миколи Устияновича, яка являєть ся новим і справді важним причинком до пізнання особи сього визначного колись діяча. Вона знайшла ся між паперами Впов. дра Олександра Козакевича, лікаря в Коломиї. Се частина родинних паперів дра Козакевича¹⁾, жонатого із внучкою Миколи Устияновича, донькою пок. професора гімназії у Радівцях, що звав ся також Микола (jun.).

Рукопис „Вспоминів“ (такий титул автобіографії) се звичайний, нелінований шиток, писаний по одній стороні. Сторінки нумеровані: 1—28. На переді находять ся ще три листки ненумеровані, а на них дві інтересні поезійки також Устияновича. На обгортці поданий зміст: 1. Сон внучки. 2. Кбнь и пес. 3. Вспомини. Рукопис не писаний рукою самого поета, а переписаний уже його сином Миколою — згаданим професором. Що стало ся з оригіналом, невідомо. Помимо усяких старань мені не пощастило видобути його від родини. Та й взагалі не знати, чи він є, бо можливо, що згорів. Тому не зважаючи на всякі недостачі копії, я рішив ся видати її так, як вона є, з огляду на її вагу для пізнання Устияновича. До того я певний, що й евентуальне віднайденне оригіналу не змінить ні троха основних гадок копії.

¹⁾ За довіл користувати ся ними складаю Вп. дрови О. Козакевичеви прилюдну подяку.

Чи Микола jun. змінив у дечому рукопис батька? Такі зміни — як се видно вже на перший погляд — є. Передовсім правопис безперечно инший¹⁾, а й мова у многому змінена. Звернемо ту тільки увагу на окінчення: -ці (= цѣ), цьом місто: -ци, -цом (зглядно: -цем) і т. д. І що до змісту є деякі зміни. Вже у рукописі бачимо одну строфу заліплена картинкою, а на ній написано се, що під картинкою, у зміненому виді, хоч що до змісту так само. Таких змін було може й більше (вказують на се хочби й витерті місця у копії), але здасть ся, тільки в уступах, що відносять ся до Поляків, бо Впов. Марія Бобикевичева, донька Миколи Устіяновича sen., замічає у своїому листі, що Микола jun. змінив дещо, переписуючи оригінал, з огляду на прокураторію, як він сам говорив²⁾.

Щоби усунути всякі сумніви що до вартости автобіографії, належить ще рішити питання, чи Устіянович справді таку автобіографію писав. Отже-ж написання такого віршованого твору не підлежить сумнівови. Муж д. Бобикевичевої бачив його оригінал між паперами Миколи jun., а й сам Микола sen. говорив голосно про се, що хоче таку автобіографію писати³⁾. А дуже інтересну вістку про се все подав мені ласкаво д. Павло Устіянович, ц. к. ад'юкт суду в Садагурі, син Миколи jun.: „Kurze Zeit vor meines Vaters Tode — пише він у листі до мене в 20 марта 1909 — habe ich einmal nur so nebenbei aus einem zwischen meinen Eltern geführten Gespräche entnommen, dass irgend eine Biographie meines Grossvaters vorhanden sei, welche bekundet, wie sehr sich das ruthenische Volk über die dem Nikolaus Ustyanowicz senior imputierte Parteilstellung im Irrtume befunden hat“. Значить, можемо тим певнійше вірити поглядам, висказаним у „Вспоминах“, а се найважнійше для нас.

Таким робом нема причини не вірити в авторство „Вспомин“ і в доволі вірний їх відпис. Відносини серед тодішньої нашої суспільности змальовані так вірно й певно, що зраджують

¹⁾ У передруку уживаємо всюди правопису копії, змінюючи тільки латинське: d (уживане правильно) на наше.

²⁾ Лист писаний до мене із датою: 10. III. 09. Саджавка (коло Коломиї).

³⁾ Тільки д. Бобикевичева в сумніві, чи дату написання автобіографії належить покласти на 1884 р. Вона скорше поклала би її на 1878 р., бо се не виглядає на її погляд на німцічного старця. Та здасть ся, сї сумніви безосновні, бо якаж ціль була би змінити дату свідомо?

зараз очевидця, подробиці життя Миколи подані так докладно, що їх міг знати тільки сам поет, а до того добір слів і цвістистий, місцями високопарний стиль показують безсумнівно їх автора. Тому можемо безпечно полишити всякі вагання на боці.

Що до дат нашого рукопису, то „Сон внучки“ означений: Сучава 1884, „Кбнь и пес“ — Славско 1869, а „Вспомини“: „Сучава в Липнью 1884“. Виходить, „Вспомини“ писані роком перед смертю, бо 3-го падолиста 1885 р. закінчив Устиянович жите ¹⁾.

Крім сих споминів маємо ще дві друквані автобіографії Миколи Устияновича. Одна з них, обширнійша, поміщена у „Литературнім Сборнику“ львівської „Галицко-руської Матиці“ за 1885 р., стор. 41—46 ²⁾, а менша у часописі „Родимый Листокъ“ за 1881 р., ч. 14 і 15, стор. 229—231. Отже обі статі походять з того самого часу трема роками молодші від „Вспоминів“. Обі вони писані прозою, а хоч подають декілька цікавих вісток передовсім про молоді літа Миколи Устияновича, різнять ся основно у багатьох від віршованих споминів. Передовсім иншим духом віє від печатаних статей, призначених з гори для ширшої публіки й тому прикрашених тенденційно. Того у „Вспоминах“ не видно. Вони виглядають на щире сповідь старця, що стоячи над могилою, намагаєть ся глянути спокійним зором на минуле та оцінити його по силам безсторонно. А хоч не все удаєть ся йому се, все таки робить він ту зовсім инше вражінне, ніж у тамтих, може ще й підкрашених рукою видавця, статях.

II.

Щож спричинило в душі Устияновича такі рефлексії? Мусіла скоїти ся якась подія, що потрясла сильно його душею, коли він сповідаєть ся сам перед собою — в вістка (поки що несправджена), що Устиянович не бажав собі оголошення „Вспоминів“ перед смертю — і висказує погляди геть-то відмінні від тих, які бачило в нього окруженне. Зміна поглядів у так старечому віці була хіба вислідом великої душевної боротьби, а її мусіло викликати щось справді незвичайне. Такою подією було

¹⁾ Посмертну карту, датовану: Suczawa, am 3. November 1885 перепечатав Мих. Мочульський у статі: З кореспонденції Миколи Устияновича (Зап. Наук. Тов. ім. Шевч., т. LXXV, 1907, стор. 130).

²⁾ До сеї статі додає Дідицький замітку, що сі записки прислав йому Устиянович під датою: „изъ Сучавы, 10 Сент. 1881 г.“

— як виходить із кінцевих заміток „Вспоминів“ — святкування ювілею поета Українцями-народовцями. Пригадаймо собі в головних нарисах се святкування.

В 1878 р. обходив Устіянович у Сучаві 40-літній ювілей свого священства. Тоді й пригадали собі наші народовці колишні заслуги старенького поета й помістили в політичній часописі „Правда“ теплі слова привіту ювілятови, де висказано щиру радість з приводу цього свята¹⁾. А 1879 р. редакція „Зорі“ видала за дозволом і при співучасті Устіяновича „Повѣсти Николая Устыяновича“ („Страсний Четвер“ і „Месть Верховинця“) і піднесла у вступній статі до сих повістей заслуги Устіяновича для українського народу. Та у відповідь на се випечатав Устіянович у черновецькім „Родимім Листку“ (1879 р., ч. 12) поезійку п. в. „Моимъ друзьямъ“, котрої годі було зрозуміти инакше як тільки яко відпекуванне себе від стремлінь народовців. Тому й не дивно, що „Моимъ друзьямъ“ викликало й здивованне й негодованне.

Та так було тільки перед світом — на ділі мусіло бути щось не так. Неприхильне прийатє народовецьким табором відповіді Устіяновича зробило очевидно глибоке вражінне на нього. Видно йому стало прикро й він наче отряс ся з пилу сеї зневіри, що вже так давно присів його духа. Його гадка звернула ся до ідей народовців, а їх слідами до Маркіяна Шашкевича. Ту побачив старий поет із нетаємним неспокоєм, що він забрив геть-то не туди. Та вертати було за пізно... І так відай повстали отсі „Вспомини“, а в них намагаєть ся Устіянович обняти зором весь рух галицьких Українців від часу своєї молодости і Маркіяна. Кінцевий вислід такого пориву не трудно предвидіти: він був у великій часті безуспішний. Та цікаве й важне ту се, що старцєви над гробом стає жаль за тими молодечими ідеями, за які він сам колись так гарно боров ся. Та рівночасно відізвав ся в ньому і його м'який характер, той характер, що так скоро зломив його під напором трудних житєвих обставин. Він не хоче вже вертати і стараєть ся погодити тільки свої теперішні погляди із колишніми. Виходить із цього само по собі баламутне понятє наших національних стремлінь — навіть із становиска самого Устіяновича. Та заравом — що мусіло йти в парі навіть із таким розуміннем справи — є ту виразне зла-

¹⁾ Правда, 1878, ч. 13 і Історія літератури рускоп. Написавъ Омелянъ Огоновскій. Часть II. 2 вѣддѣль. Львѣвъ 1889, стор. 413—414.

годження, а навіть відречення від об'єднательних ідей і зворот до України. Оттака геназа „Вспомин“ і так належить глядіти на них.

Що гадка поета звертала ся в сїм часі до України і що він глянув прихильнішим оком на український рух у Галичині, се видно зовсім ясно із його поезії „Сон внучки“, написаної того самого року, що й „Вспомини“¹⁾. Ту оповідає внучка, що крилатий коник заніс її під боже віконце і вона молила там Бога, щоби він дав усього добра руській країні, котра зростає все в силу, бо рве з себе окови, ломить кайдани неволі та стрясає лахміття мужицького горя. Та на се розгнівав ся Господь. Вона-ж повинна знати, що хоч вихри й бурі давлять до землі пшеницю й жито, то воно таки видасть колісь жнива. Так і Русь буде колісь щаслива. Отже кінчить Бог:

„Вертай же в долину,
Розкажуй повсюди,
Що Русь Украинну
Небо не забуде,
Вчас ще Мессію пішло“.

А хоч дідусь відповідає їй: „мене лиш смерть жде“, все таки він прослезив ся... Так і маємо вражіння, що поет вертає до забутих мрій, з якими одначе уже розпращав ся.

III.

Самі „Вспомини“ розпадають ся на сїм розділів: I. Сон під липою. Рідна хата й рідня. Школи у Львові. II. Умовий та ідейний розвій поета. Польські симпатії. Зворот до української народности. Вступлення до семинарії. III. Кружки між питомцями. Кружок вільнодумних. Маркіян і „Слеза“. Ревізія. Висвячення. Вовків. Славсько. IV. У Верховині. Словесні твори. V. Буря 1848 року. Знесення панщини й ліпші порядки в Галичині. Просвіта. „Народний Дім“. Часописи й література. Духове й економічне подвигнення. Участь автора в літературнім житю. Москва і Польща. VI. Богдан (Дідицький). Св. Юр. Події в соїмі й український рух. Чотири стороництва. Незгода між Русинами а Поляками. Польське повстання — московське

¹⁾ З того самого року заховав ся і лист Мик. Устияновича до Анни Мішкевичевої, з якого видно, як щиро бажав поет побачити ще раз свої рідні сторони. Видно як раз 1884 р. линули його гадки у забуті часи молодости. Лист гл. у Мочульського, оп. cit., стор. 128—130.

правительство закликає в Росію Русинів. VII. Сучава. Остання заява автора. Незрозумінне її. Пробудження — гостина двох панів.

Поет розказує, що коли він раз сидів у тіни конаристої липи (значить, у літі, а се годило-б ся із порою, зазначеною у заголовку і було би доказом, що Микола јуп. дати оригіналу не зміняв), обняла його дрімота і він заснув. Тоді станула перед ним минувність — мов у калейдоскопі. І бачить він нараз хатину під стріхою, садок і обійсте, зване „На пісках“. Очевидно мова ту про батьківську хату в Николаєві, де Микола Устиянович побачив світ 1811 р. В сім садку бачить він „мудрого діда“.

Полишаючи на боці обставини дома й першу науку, згадує автор тільки про се, як орел („старий коничейко“) заніс його до Львова, у латинські школи. В душі мрів малий Микола про світло, що розганяє пітьму — значить, їхав радо до школи. Се й годило-б ся із біографічними вітками у Огоновського¹⁾.

Минали літа, хлопець ріс, його образование збільшало ся, а в молодому благородному серці зростало почуте братньої любови й охота положити жите за народню волю. Що вплинуло на таке уладження думок Устияновича, сього він не поясняє, але здасть ся, сі слова не були пустою фразою; в них змальовано справдішній настрій душі поета в сім часі.

А була се пора польського повстання 1830/31 р., а після його упадку пора революційної польської пропаганди у тридцятих та сорокових роках минулого віку²⁾. Між прихильниками польського руху опинив ся й наш Устиянович, якого втягнуто у польські конспірації, як він сам признає се у „Вспоминах“. Устиянович носив тоді навіть польську одіж по свідощтву Якова Головацького³⁾ й його самого⁴⁾.

¹⁾ Op. cit., стор. 394.

²⁾ Порівняй про сі часи: Матеріяли й замітки до історії національного відродження Галицької Руси в 1830 та 1840 рр. Зібрав і пояснив Михайло Тершаковець. У Львові, 1907 (Укр.-рус. Архів т. II); його-ж: Гал.-рус. літ. відроджене. Львів, 1908; вступне слово проф. К. Студинського до „Кореспонденції Якова Головацького в літах 1835—49“. Львів, 1909 і його-ж: Польські конспірації серед руських питомців і т. д. (Зап. Наук. Тів. ім. Шевч. за рр. 1907 і 1908), де й вібрана відповідна література.

³⁾ Воспомианіє о Маркіанѣ Пашкевичѣ. Литер. Сборн. Гал.-рус. Матицы. 1885, стор. 14.

⁴⁾ Изъ автобіографіи. Лит. Сборн. 1885, стор. 42.

Тут належить замітити, що пояснення прихильності до Польків в сім часі в друкованій автобіографії не покривають ся зовсім із „Вспоминами“. Бо коли в „Литературнім Сборнику“ старасть ся Устиянович виправдати своє поступованне тільки зверхнім способом — польонізаційною системою, у своїй неофіційній сповіді надає він своїм тодішнім симпатіям більше ідейного підкладу і признає се зовсім явно. Се признанне знаменне, коли зважимо, що Устияновичеві було вже 73 літ: воно свідчить, як щирі сі спомини і як сильно відізвили ся в ньому молодечі мрії.

Та не довго пробув він у польському таборі. Незабаром вступає він на властиву дорогу, звертаєть ся до свого народу. Сю перемену в своїй душі малює він сам у своїх друкованих споминах в „Литературнім Сборнику“ й подає ту такі причини свого звороту від польського до руського табору: 1) революція чи радше повстанне; 2) примір інших Славян; 3) тонкі почування, які викохала в його душі мати. У „Вспоминах“ знає він иншу причину сього. Він каже ту, що його розум пізнав ся гнет „на лисах барвлених“¹⁾. Він зрозумів, що тая воля, якої хотіли добивати ся панове для руського люду²⁾, се лиш „крайна недоля“. І тоді розвіяли ся памороки в його голові і стид окрив його. Отже причиною сього, що він покинув польський табір, мало би бути глибоке внутрішнє переконанне. Се не видаєть ся нам дуже імовірним і відай скорше належить таки приймати його поясненне у друкованій автобіографії.

І засоромлений станув він тоді перед престолом Всевишнього, склонив коліно „перед апостолом Єго, що на землі живої правди вчит“ і просив, щоби його приняв на службу Божови, бо туди кличе його любов, надія і віра. Сей апостол — се безперечно єпископ, а сі слова мають тільки значити, що Устиянович записав ся на богослове. Знаємо із його біографії, що опісля, коли він був на III році теології, прийнято його до семинарії 17 вересня 1835 р.³⁾

¹⁾ Сей висказ пригадує байку Ів. Гушалевица: „Вовк, баран і лис“, друковану свого часу як раз при кінці статі Устияновича.

²⁾ А революційні відозви з того часу до руського народу говорять багато про волю. Ось напр. початок такої відозви в 1837 р.: „Wilniśmo tohdy, koły gobumo szczo choczym“ і т. д. (проф. Студинський, Польські конспірації, у „Записках“ т. LXXXII, ст. 129).

³⁾ Огоновській, ор. cit., стор. 395. Замітимо, що в своїй автобіографії кладе сам Устиянович дату сього прийняття на 1836 р. (Лит. Сборн. 1885, стор. 43). Ся дата відай невійша.

IV.

Про семинарське жите Миколи Устіяновича маємо досить тільки скупі вістки. У своїх обох друкованих автобіографіях говорить про се Устіянович дуже мало. Він згадує тут коротко про свою знаємість із Шашкевичем, Головацьким і Вагилевичем і звертає відразу на свій стишок „Слеза“ та на відомі неприємности, на які наразила його участь у літературних працях. Огоновський знає також не багато більше сказати про сей час у житю поета. Наші „Вспомини“ докидають до того кілька цікавих причинків.

Тут розказує Устіянович, що в семинарських мурах громада галицьких питомців ділила ся тоді на круги „все після напрям, що в крузі проводить“. І не згадуючи на жаль нічого ближше про сі кружки, оповідає він дальше, що він сам вступив у кружок „вольнодумних“. І сих „вольнодумних“ характеризує він як людей, що надіяли ся відродження Червоної Руси, йшли слідами „украинских мужів бистроумних“ та брали ся до роботи над народом чи то беручи участь у літературних занятях, чи то дбаючи про народню просвіту й про усунення народніх хиб. Одушевлений сею програмою — додає Устіянович цінне признание — почав він ступати слідом Маркіяна.

Сі слова показують, що між тодішньою богословською молодіжю запанував живіший рух, який довів до утворення кружків — так переслідуваних і вилочлюваних у сею пору властями. Велику заслугу в розбудженню сього руху мав очевидно Маркіян Шашкевич, що стояв — як виходить із стилізації Устіяновичевих споминів — на чолі кружка „вольнодумних“. Коли-ж роботу Маркіяна признано вільнодумною, — сумнівне, чи він сам називав би так свій кружок — то для нас зовсім ясне, чому вона видала ся серед тодішніх поглядів декому такою небезпечною і чому Шашкевичеві довело ся переходити такі митарства. На дорозі Маркіяна „вороги, мов безроги рили“ — каже з очевидним негодованєм Устіянович. І сі вороги, про яких поет не згадує нічого ближше, стягнули лихо і на Устіяновича. В 1836 р. видав Устіянович перший свій віршик, відому „Слезу“ з нагоди смерти Гарасевича.¹⁾ Він сам називає сей віршик нездарним твором²⁾, отже й не диво, що його ви-

¹⁾ Ближше про неї гл. у Огоновського, ор. cit. ст. 396.

²⁾ „Ребяческая лепеть реченого стишка не стоит воспоминанія“ — каже він у „Лит. Сборн.“ 1885, ст. 43.

смівали за нього, як признасть ся він у „Вспоминах“. Певно мова тут про Осипа Левицького, що написав проти „Слези“ — „Слезу над слезою“, де (доволі недотепно) старасть ся виказати неуцтво Устияновича й громади, до якої він належить.¹⁾

Та інтересне ту питання про відносини Устияновича до Шашкевича. У „Литературнім Сборнику“ пише наш поет, що „Слеза“ зблизила його до Маркіяна й вони полюбились.²⁾ Виходило би отже, що „Слеза“ повстала без впливу Шашкевича і що Устиянович додумав ся самостійно до того, що належить писати народньою мовою. І відай під впливом сих слів писав Огоновський: „Будучи ще студентомъ філософіѣ стоявъ онъ (Устиянович) мабуть по-далеки бдъ кружка Маркіянового“.³⁾ Із наведеними словами Устияновича не годять його власні спомини у „Родимім Листку“, з яких виходить щось инше. З ними сходять ся і „Вспомина“.⁴⁾ Устиянович признає в них виразно, що він, починаючи співати, ступав слідом Маркіяна. І розумієть ся, тільки ся вістка може бути правдива, а вістка в „Литературнім Сборнику“ якось баламутна.

Справа „Слези“ представляє ще одно неясне питання, якого не розвязують зовсім ясно і „Вспомина“. Надрукованне сього стишка стягнуло на Устияновича — як він сам оповідає — велике лихо. Політичні власти звернули на нього пильнішу увагу, у нього відбула ся ревізія, його нотовано на втрату *tituli mensae* і піддано під поліційний догляд, який знято що-йно 1848 р. Огоновський, подаючи отсі вістки з автобіографії в „Родимім Листку“, не може зрозуміти, чому так стало ся. Віршик не подавав до того найменшої причини. Син поета Корнило розказував, що причини сих переслідувань належить шукати ще в подіях два роки тому назад, коли то Микола написав польський революційний віршик і мусів через се виступити з семінарії. Коли-ж він виступив із „Слезою“, названо його Москалем і знова з сеї причини мав він неприємности.⁴⁾

¹⁾ Огоновський, *op. cit.*, ст. 396—398. Осип Левицький був спільним ворогом Шашкевича й Устияновича — він осудив остро взагалі „Русалку“ в брошурі „Listy tyżące się piśmiennictwa ruskiego w Galicyi“. Пор. проф. Студинський, *Коресп. Я. Голов. 1835—49*, ст. LXX і дал. — Тершаковець, *Відроджене*, ст. 79 і його „Матеріяли“ до історії національного відродження, ст. 229. Та се не перешкодило йому опісля (1848 р.) назвати Устияновича клясиком під оглядом мови.

²⁾ *Лит. Сборн. 1885*, ст. 43. ³⁾ *op. cit.*, ст. 395.

⁴⁾ Огоновський, *op. cit.*, ст. 399—400.

Як би воно там не було, із „Вспоминів“ та інших згадок Устіяновича виходить ясно, що причиною ревізії у нього була таки „Слеза“ — чому, про се вже можуть бути різні здогади: але мусіло ту заважити й се, що Гарасевич був не дуже милий митрополитови.¹⁾

Та додамо, що „Вспомини“ (о скільки можна вносити з неясної їх стилізації на сьому місці), кажуть також, що начальство „струсило“ тому, бо Устіянович ішов дорогою, витиченою Шашкевичем. При тім згадується про цитованих висше ворогів, що „мов безроги рили“ на неубитій ще дорозі Маркіяна. Тими ворогами були здається люди в роді Дмитра Мохнацького, що то зробив донос на Маркіянів кружок, представляючи його русофільським.²⁾ Тому то й мав рацію Корнило Устіянович, коли говорив про се, що його батька названо Москалем. Що вороги, які спричинили ревізію, знаходилися як раз між прихильниками Поляків, се посвідчають уже зовсім виразно „Вспомини“, коли кажуть, що над їх автором розтягнуто поліційний догляд тому, що він задумав „мабуть таму класти самовладству полскої товарискої мови“, а завести на її місце руську мову. Відомо, як Полякам було не на руку національне пробудження Русинів, котрі від тепер місто будувати Польщу, ставилися навіть ворожо до неї.

Та часи вже змінилися, у „Юра“ почало свитати і скінчилося тільки тим, що полишено поліційний дозор над Устіяновичем і не карано його нічим тяжшим. Сталося се певне тому, що підчас ревізії не найдено таки нічого підозрілого — навіть „Читанки“, за котрою побивалися влади, не мав Устіянович у себе — а до того наш поет знайшов собі якогось протектора у консисторії — про се свідчать недвозначно слова про свитання у Юра. Сім протектором був безперечно Григорій Яхимович, з яким лучили Устіяновича в семінарії тіс-

1) Ревізія представлена докладніше в „Укр. рус. Архіві“ т. III і у Тершаківця Гал. рус. вір., ст. 43. Про Гарасевича *ibid.*, ст. 122—123.

2) Взагалі, хто належав до Маркіянового кружка, міг тоді підпасти підозрінню в симпатіях до Росії — передовсім з того часу, як митрополит Левицький, ідучи за Венедиктом Левицьким, перекутив в урядовій реляції про Шашкевичеву „Зорю“ його приbrane імя Руслан на *Russland*. Сей куріозний у своїм роді акт, надрукований у проф. Студинського, Коресп. Голов. 1835—49, ст. CXXV—VII.

нійші звязи.¹⁾ І тому його висвячено в день св. Івана (відай 1838 р.), а разом із ним двох щирих друзів Маркіяна (один із них — се може Семен Плешкевич, а другий чи не Бульвінський або Ловицький). Пращаючи ся з собою, зложили вони знаменну присягу, що будуть жити все прикладно, учити молодшу братію, плекати рідню мову й любити щиро Русь.

V.

Опісля згадує Устиянович коротко, що його післали у Вовків коло Львова, а після трех літ у Славсько в Скільщині. Було се 8 мая 1841 р.²⁾ Тут пробув він свій мужеський вік — 28 літ із невеликою перервою, коли то його покликано до Львова на редактора. Не диво отже, що сей час згадує він ревними словами. Супроти короткої вістки у Огоновського, що „будучи парохомъ въ Славску ставъ Устияновичъ проявляти вельми хосенну діяльність въ напрямъ просвѣтѣньмъ и національнѣмъ“, характеризують „Вспомини“ дуже докладно тамошні відносини. Пильно він тут працював, хоч робота була трудна і здавало ся, безнадійна. Та несподівано видала вона плоди, бо верховинський люд ще незіпсований. З якоюсь особлившою сердечністю згадує Устиянович верховинські народні пісні — вони мали на нього могутній вплив, як се й видно з його творів. І він полюбив щиро сі пісні, коли ще 1884 р. присвячує їм повних 8 строф автобіографії. Від них учив ся він багато. Отже з найліпшого жерела, від народу вчив ся Устиянович мови. А як знаємо, вчив ся її не від тепер, бо вже у семінарії працював пильно над словарем.

Та хоч як пильно черпав Устиянович із сеї криниці, все таки плоди його літературної діяльності були невеличкі, бо топили ся все „в філях Дністрових“. Здасть ся, має се значити, що його літературні проби з того часу (до 1848 р.) були невдатні. Тільки раз „достигла живої капля мови“, коли складала незабудьку на могилі Маркіяна. Се йде мова про елегію: „Згадка за Маркіяна Шашкевича“, видану 1848 р. Ще давнійше (1846 р., як догадуєть ся Огоновський) написав Устиянович сей стих польською мовою, та його годі було тоді напечатати — певно бистре око митрополита й цензора доглянуло її завчасу.

¹⁾ За почином Григорія Яхновича працює Устиянович разом з иншими питомцями над руським словарем. (Тершаковець, Відроджене, ст. 43.) ²⁾ Огоновський, *op. cit.*, ст. 400.

VI.

Настали бурливі часи 1848 р. З певним теплом згадує їх Устиянович, а навіть очевидно симпатизує із тодішніми заворушеннями, бо вони принесли народам волю. І для Галича засіяла свобода, знесено панщину, а мужика зрівняно із усіми — самоволя мандаторів упала. „Під властей державних жичливим надзором“ (з огляду на Русинів се зовсім вірно!) заводять ся нові порядки, самоуправа.

Наслідки таких основних змін проявляють ся на Галицькій Україні зараз так, що всякому впадають в око. Щезають старі деревляні церкви, а на їх місці виростають величаві храми і школи сотками — автор попадає вже в гіперболу! Русь просвічуєть ся „під впливом додатним своїх панотців“ і покидає „чужих богів“. Як видимий знак пробудження Руси здвигаєть ся „Народний Дім“, посвячений „штуці и науці, словесному труду, торговлі и промислу“. Основуєть ся музей для цінних книжок, відкриваєть ся бурса для бідних школярів, повстає кружок „Бесіди“. Знайшло ся місце і для руських старинностей і для руської сцени і для живописи і для хору і для музики і для живого слова. Пішли віча, вечерки, забави, научні виклади. Заложено низшу й середню школу, поставлено величаву церкву, заведено друкарню. Все тее містить ся при „Народнім Домі“ — тільки шкода, що перебігаючи такі великі простори часу, не бачив автор, як і хто робив сю роботу.

Так само баламутно, бо в суміш без розбору, говорить він і про часописи: „Галицка Зоря, и Вістник, Неділя, Мета, Вечерниці и Галичанин, Батьківщина, Слово и Листок з Поділя, Наука и Діло¹⁾, Письмо з Буковин“ — все тее розходить ся і між нашою інтелігенцією і між простим народом та скріпляє — по думці Устияновича — національну свідомість. Се, як бачимо, простір часу від 1848 до 80-тих років XIX в. До того ж годі всі ті часописи поставити в оден ряд, бо їх ціли часами просто противні. Та Устиянович мішає усьо разом — на лад тих старої дати патріотів, що то тішать ся кождим руським друкованим словом, не розбираючи навіть, яке воно. І стала Русь розвивати ся — оповідає дальше Устиянович — у всіх напрямках, тільки в двох не могла двигнути ся: в штуці й грошевих справах. Що до першого, то вину сього добачує автор

¹⁾ Згадка про „Діло“ служить найліпшим доказом на се, що „Вспомини“ повстали після 1880-го року, а не в 70-тих роках.

дотепно у браку „покрову“, а що до другого, то винен тому занепад торгівлі й промислу, яким стає на заваді — Жид! І кінчить ся сей огляд якимось неясним висказом, що тіі „запори“ спиняли культуру й поступ і здержували „загальний просвітний наклін“ „соромними штучки“ ледви з десять літ. Що се значить, не вміємо сказати. Хиба ту мова про долю Маркіянового кружка до 1848 р.

Сей рух захопив і нашого поета. І він кинув ся на літературне поле. Почав редагувати „Вістникъ“ (себто „Галиччорускій Вістникъ 1849—1850 р.), складати вірші й писати повісти з життя Верховинців.¹⁾ А щоби закріпити других до літературних праць, клав він різні підписи під своїми творами. Він іменно думав, що йому вдасть ся скритись під псевдонімами „Дротаря“ і „Йора“, а світ возьме сі писання за твори нових, молодих поетів, які можуть легко піти в забуте, коли не подобають ся. До того робив він так „з уваги на письма о знайомих моих и имени власним“ — значить, сі писання оперті на подіях з життя самого поета та його близьких; хоч з другої сторони у „Літературнім Сборнику“ поясняє Устиянович сі псевдоніми не так ідеально: вони походили з недовіря у власні сили й страху перед самохвальбою.²⁾ Воно й так могло бути, що всі вчислені причини вплинули на уживання псевдонімів, тим більше, що як побачимо низше, Устиянович мав і поважніші причини до того. Та вони йому не помогли багато — його „хитрість“ зараз відкрито.

VII.

Далі перескажує Устиянович на шістьдесяті роки й стараєть ся схарактеризувати їх. При сім висказує він такі погляди, яких по всій його діяльності того й пізнішого часу ніхто не надіяв би ся. Тому ся частина не тільки поясняє деякі прояви серед тодішньої нашої суспільности, але вона служить разом цінним документом для пізнання душі й характеру Устияновича.

З дивом читаємо зараз слова, що коли молодіж рвала ся до діла відродження галицької Руси, „Москва лишь и Полща дивились маркотно, шукаючи способу взріст сей убить“.

І трудно нам повірити, що се слова того самого чоловіка, який ще так недавно заявляв у своїх автобіографіях,

¹⁾ Крім відомих має бути ще одна така повість у рукописі. Устиянович мав її написати ще у Славську і дав їй заголовок: „Мирові лани“. (З листу п. Бобикевичевої). ²⁾ Літер. Сборн., ст. 45.

що він від перших починів своєї літературної діяльності склонував ся до об'єднання, а писав „галицьким нарiчем“ тільки з конечности.

Тепер бачимо очевидну зміну в поглядах Устiяновича, яку ми й старали ся висше пояснити святкованнем ювілею й подiями після нього. Може ще належить додати до того вплив синів Устiяновича таких, як: Корнило або Микола. В кождім разі осудженне москвофiльства очевидне — свiдчить про се ціла VI глава „Вспомин“. Починасть ся вона знаменною апострофою до Богдана Дiдицького, де натякаєть ся, на 1866-тий рік і відому статю: „Поглядь на будучность“. Так відай належить розуміти висказ Устiяновича про се, що галицькі Русини надiяли ся по Дiдицькiм нового віку, а тим часом він заніс їх своїм „Словом“ (відома часопись) у Москву.

Роля Дiдицького в житю Устiяновича загадкова — як взагалі нев'яснені тай загадкові характер і діяльність сього чоловіка. Їх тіснійша приязнь датуєть ся ще з часів редаговання „Галичо-русского Вiстника“ Устiяновичем, коли то між иншими й Дiдицький був його помічником, хоч їх знамiсть сягає далеко поза 1849 р.¹⁾

Які були в сiм часі погляди Дiдицького, не знати певно: досить, що він думав тоді ще про „украинско-хлопоманскую“ літературу. Та той 1849-тий рік, що приніс такий зворот у малокритичних ще й коротковорих умах частини галицької України, спричинив також зміну і в поглядах Дiдицького — як вірити йому самому. З прихильника програми Галичан 1848 р. стає він москвофiлом.²⁾ Сам Устiянович москвофiлом у сiм часі ще не був, противно він із питомим собі патосом обстоював горячо народню мову. Чи знав він про перелік у поглядах Дiдицького? Можна сказати з усякою певністю, що ні. Дiдицький, зручна звичайно людина, певно не зраджував ся перед шефом із своїми гадками, хочби тільки тому, що міг би втратити місце. А до того він аж до половини 60-тих років був звичайно при-

¹⁾ Сам Дiдицький оповiдає про се в своїх споминах: Где-що до исторiи азбуки и языка Галицкой Руси. Изъ свое-жизтьевыхъ записокъ Богдана А. Дiдицького. Вiстникъ „Народнаго Дома“. Львовъ, мартъ 1906, ч. 3, ст. 42.

²⁾ Про сю перемену в своїх поглядах говорить Дiдицький широко у що йшо згаданих своїх споминах і приписує її безпосередному впливови Москалів, що як раз 1849 р. переходили Галичину в дорозі до Угорщини. (Вiсти. „Нар. Дом.“, февраль 1906, ч. 2, ст. 31—33).

хильником повільної роботи в об'єднательнім напрямі, веденої хитро підпольними шляхами. Тому на тепер обмежився він, здасться, тільки на здержуванні протимосковських статей у „Вѣстнику“.

Сам Дідицький натякає на се, хоч із иншого боку, у своїх споминах, коли каже, що гр. А. Толуховський, який знав великоруську мову, часто робив Устияновичеві острі докори за се, що мова „Вѣстника“ так само як і „Зорі“ москалізується.¹⁾ Помагав Дідицькому щиро у москвиченню „Вѣстника“, а навіть ішов ще дальше від нього, Іван Головацький; а противився сьому всею силою Михайло Коссак, який однак не міг зробити багато, бо хиткий Устиянович — у котрого очевидно погляди на мову не були зовсім ясні — перехиляв ся звичайно на сторону Головацького й Дідицького²⁾, хоч сам відай не відчував того. Та як би воно там не було, „Вѣстникъ“ за редакції Устияновича стояв отверто по стороні прихильників народної мови. Тоді муєв Дідицький пізнати ближше Устияновича та його погляди. Він зрозумів, що Устиянович се дуже гарна сила в народовецькому таборі, яка своїм таланом та патетичним одушевленням для України-Руси може наробити багато лиха об'єднателям. І може вже тоді зродила ся в голові Дідицького гадка, щоби зробити такого чоловіка нешкідливим: або приєднати його для своїх змагань або змусити покорити ся їм. М'який характер поета як раз помагав усьому. Та все таки діло було не легке і не скоро вдало ся. На се треба було вжити, а як раз у такій повільній роботі умів бути Дідицький sui generis майстром, як про се свідчить наглядно його редакторська діяльність.

У 50-тих роках виступав Устиянович остро проти Дідицького і оба вони — як представителі ворожих таборів — вели між собою тиху, завзяту боротьбу³⁾, а вже 1861 р. стояв наш поет очевидно під подавляючим впливом сього чоловіка, коли оголошує оборону Дідицького, якому Плятон Костецький закинув москвичення галицької Русі.⁴⁾

Із наведеної апострофи „Вспоминів“ бачимо, що Устиянович вірно уважає Дідицького головним мотором москвофільського

¹⁾ Где-що до історії азбуки, ст. 47.

²⁾ Ibid., В. Н. Д. ч. 4, апрѣль, ст. 57—8.

³⁾ Проф. Студинський, Коресп. Голов. 1850—62, стор. ХСVII і сл. ⁴⁾ Огоновській, I. с.

руху¹⁾, якого органом була часопись „Слово“. І виходило би з тих слів, що як раз Дідицький повів Устіяновича в москвофільські нетрі, дарма, що Устіянович голосив колись, що він став москвофілом ще 1849 р., коли то Антін Петрушевич виступив на зборах „Матиці“ із звісним твердженням, що мова Москви є чистою руською мовою, основаною на полуднево-руських елементах. Ту можливий і такий здогад, — що Дідицький, який довго не любив маніфестувати ся надто з своїми правдивими переконаннями, спонукав Устіяновича написати таке, щоб сим способом крити ся за плечі Петрушевича і тим успішнійше вести москвофільську агітацію або — зломаний Устіянович взяв з власної волі в оборону свого ворога. Чому так могло стати ся — се легко виміркувати з тодішніх відносин. Устіянович був дуже бідний (видно се хочби й з наведеного низше листу із 1869 р., який доказує, що чужі люди — петербурське „Общество для пособия нуждающимся литераторамъ и ученымъ“ — уважали потрібним запомагати його таким невеличким датком, як сума 75 рублів)²⁾. Москвофільство ж було тоді сильне, отже Устіянович, не хочючи наражувати собі ще більше уже й так неприхильну йому консисторію — пішов, куди вітер віяв. Тим більше так могло бути, що Плятон Костецький, котрого різка статя в „Prze-gładzie powszechnym“ викликала отсю відповідь Устіяновича, порушив уже надто страшні факти москвофільських репресій як раз супроти нашого поета. І від сеї хвилі датують ся його зворот до москвофільства. Що сі здогади мають якусь реальну основу, се буде ясно кождому, хто знає сі часи. Ми не будемо розводити ся ту ширше нал сим, бо се всьо обговорене докладно у відомій книзі проф. Студинського, який і займаєть ся там ширше особою Устіяновича та його переслідуваннями.³⁾

А сі переслідування були справді такі, що вони загнали

¹⁾ До многих відомих уже в сеї області фактів додаю при кінці ще два прецікаві листи з Росії, писані 1868 р., які доказують, що Дідицький був посередником у побирання славних „пособій“. Вже се одно свідчить, чим був Дідицький у москвофільському таборі 60-тих років, коли удостоїв ся такого довіря. Інтересно, що сі листи знайшли ся між паперами Івана Гумалевича.

²⁾ Тільки не можемо вийти з диву, чому се письмо, хоч адресоване до Устіяновича, знайшло ся між паперами Івана Гумалевича.

³⁾ Гл. проф. Студинський, Коресп. Голов. 1850—62, ст. CXLVI і сл.

Устияновича в кінцем 50-тих років у дуже прикре положення. І треба було дуже сильної волі, щоби не впасти. У нашого бідолахи її не було і його зломано зараз. Він хотів конче видобути ся з гір, а коли засвітала йому надія на красшу парохію, Розділ — він стратив голову: перекинув ся у польський табор, став побивати ся за латинською азбукою (були се часи славної азбучної війни 1859 р.), а коли Роздолу все таки не дістав, покорив ся москвофільській компанії. Тоді то (1861 р.) напечатав він у „Слові“ статю, в якій сказав, що він уже від давна, хоч несвідомо, був обединителем.¹⁾ Така була генеза Устияновичевого москвофільства. Яку ролю відіграв при сїм Дідицький — годі певно сказати ізза браку документів. Натяки Костецького і апострофа „Вспоминів“ кажуть догадувати ся, що Дідицький був змішаний у сю справу, тим більше, що статя Устияновича появила ся в його таки „Слові“.

З початком 60-тих років станув Дідицький справді високо. Вже протягом 50-тих років став ся він конче потрібний для „Погодинской колонії“. Як журналіст з уподобання вів він редакції ріжних часописей і прислугував ся москвофілам своїм умілим та хитрим поведенням. Він і похвалив Україну і виступив в обороні народньої мови — заводячи тим часом за кулісами поводи великорущину й обединительного духа в наше письменство й нашу суспільність. Так думав він злагодити не оден важкий спір і поставити діло обединення на кріпких основах. Тому поклоняли ся його талановити москвофільські діячі, а з ними і вся майже галицька Україна. Передовсім ясно заблисла його зоря 1860 р., коли він повернув з Відня і взяв ся до видавання „Зорі галицької яко альбумъ на годъ 1860“.²⁾ Користуючи ся тим положенням, став Дідицький видавати з підмогою М. Качковського 1861 р. часопись „Слово“, яке одначе стояло зразу на ніби то народнім ґрунті (чи радше сказати було ведене в умірковано-москвофільським дусі), а доперва після 1866 р. на вернуло зовсім отверто до обединення.

¹⁾ Ibid., стор. CXLIX. Замітимо, що у Скільщині було в сїм часі, знаєть ся, більше священників, прихильних польській справі, як се виходить із листу М. Качковського до С. Литвиновича (з 1859 р.), який жалуеть ся, що деякі тамошні священники говорять публично по польськи. (Матеріали по истор. возрожд. Карп. Руси. собр. И. С. Свѣнцицкій, Львовъ 1909, ст. 119).

²⁾ Гл. проф. О. Гоновскій, Исторія литературы рускои. Часть II. 1. вѣдѣль. Львовъ 1889, ст. 304—305.

VIII.

Та поки що гадка Устіяновича вертаєть ся ще в давніші часи, коли то Галицька Україна стояла під проводом св. Юра. Се безперечно 1848 р. — а може ще й час перед тим. Тоді стояли галицькі Українці в ласках держави, бо не шукали за границями краю „лакощей нестравних“ — себ то були льояльними австрійськими патріотами і не оглядали ся на Росію. Се й зовсім відповідає обставинам 1848 р., коли то Русини стали державною партією, яка мала спасти державу від революції.

Та гадка поета перелітає знова нараз значний простір часу і опинюєть ся перед звісним окликом у соймі, що Руси нема (слова графа Борковського). Сьому окликови надає Устіянович велике значінне — як і колись він заявляв у своїй автобіографії, що сі слова отворили йому очі й спонукали звернути ся в москвофільський табор (очевидно се останне неправдиве, бо москвофілом був Устіянович уже 1861 р.). Певна річ, що сі слова скріпили становище москвофілів, бо безперечно висказ Борковського був вислідом якоїсь може обдуманой політики та полученой з сим відповідной агітації — москвофіли знайшли союзників між польською шляхтою.

Та все таки неясне, чому сі слова мали таку велику силу, що зворушили Галичан. Частинну відповідь на се дають „Вспомини“. Ото Устіянович оповідає, що сей оклик, проголошений публично на соймі у Львові, обидив весь край. Між нашою суспільністю повстало велике заворушення, змальоване безперечно незвичайно вірно нашим поетом. Передовсім рушила до бою за нашу національність молодіж, піднявши — як виражаєть ся Устіянович, „козацький прапор“. Знова віджив дух України і станув до боротьби із польськими загорільцями.

І подібно, як колись (у „Галичо-руским Вѣстнику“) ділив Устіянович наших письменників на чотири лави під оглядом мови (на прихильників староруської, церковнославянської, великоруської й простонародньої мови)¹⁾, так тепер ділить він галицьку суспільність на чотири стороництва, які повстали відразу після промови гр. Борковського. Перше стороництво — се старі Святоюрці. Три прикмети характеризують їх: вони привикли до поклонів, перед старостою згинають ся в зеро і йдуть сліпо за святоюрським дзвоном. Іншими словами — вони традиційно горді, незвичайно льояльні й інертно послушні. Вони й досі

¹⁾ Пор. проф. Студинський. Коресп. Голов., 1850—62, ст. XII.

керували нашим рухом — себ то певно від 1848 р., чи від часів митрополита Михайла Левицького. На чолі Святоюрців стояв тоді Кир Спиридон — себ то Спиридон Литвинович (який засідав на митрополичому престолі після Григорія Яхимовича від 1864 до 1869 р., але вів адміністрацію львівської архієпархії ще після смерти Мнх. Левицького 1858 р.)¹⁾. Вже Пелеш зазначає, що він тішив ся „einer grossen Achtung in den Regierungskreisen“²⁾, а Устиянович дає до того інтересне пояснення:

„Єму директиву впрост в Відня давали, а дальше укази до клиру він слав“.

Не тільки без тіни всякої іронії, а противно із щиро прихильним теплом згадує Устиянович друге сторонництво — Українців. Вони бачать спасенне народу в ідеях Шевченка, в них віджив дух Маркіяна. Цілюю їх: „Ділать, як любов лишь до люду велит“. Се сторонництво знайшло передовсім багато прихильників між молодіжю, а називають їх народолюбцями, бо хоч вони убогі й голодні, то все таки працюють щиро для просвіти люду.

Третя частина суспільности — Богданова, себ то Богдана Дідицького, котрого Устиянович ставить зовсім справедливо на чоло тойшнього москвофільства. І програму сеї партії розуміє наш поет ясно і хоч був сам її прихильником, говорить про неї не тільки без найменшої симпатії, але противно відкриває із дивним спокоєм погані сторони сього руху.

Повстало воно у Відні — під впливом Раєвского. Сї слова вказують, що Устиянович хоче говорити про се москвофільство, яке обхопило галицьку суспільність у 50-тих та 60-тих роках і видало такі сумні результати. Всї його кінці губили ся справді у Відні, у гостинних сальонах звісного „батюшки“ Раєвского і відти спливало воно на Галичину, а навіть на Угорщину. Воно надто звісне і представлене докладно у відомій праці проф. Студинського — і ту не будемо розводити ся над ним ширше.

Тут скажемо тільки, що Устиянович має по части рацію, коли говорить, що Богданова партія повстала під впливом Раєвского — передовсім з огляду на Дідицького сї слова вповні правдиві. Соймовий оклик Борковського скріпив її, бо тепер, коли малодушні й слабші характери почали тратити віру у свої сили, наставив на них сіти зручний часами політик Б. Дідиць-

¹⁾ Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. Von Dr. Julian Pelesz. Zweiter Band 1880, ст. 931. ²⁾ Ibidem, ст. 940.

кий. І багато дало ся тут зловити, може й тільки тому, що стратило віру у справдішній народній ідеал, а догляділо одинокую опору у безмежному всеславянстві під егідою могутньої Росії. І почало рости москвофільство, подавляючи своїми сильними впливами всяке протиділанне. А могло воно показати неодному свою силу, коли мало у своїх руках таку важну інституцію, як консисторія. І москвофіли показували свою силу. Ярким доказом сього не тільки справа із Устіяновичем та А. Могильницьким, а й отверті признання самих москвофільських діячів. Аж надто примірів сього подає кореспонденція Якова Головацького з тих часів.

Способів, якими вела ся москвофільська пропаганда, бачить Устіянович два: „Слово“ і рубель. Сі два чинники мали приготувати відірванне Галичини від Австрії — певно в 1866 р. Часопись „Слово“ — Дідицький редагував її 1861—71 р., відіграє важну ролю у генезі москвофільського руху. Була се свого часу одинока більша часопись для політики галицької України і вже через се мусіла вона мати великий вплив на неї. А що до „рубля“ — себто грошевих підмог із сторони Росії галицьким москвофілам, то звісно кождому безсторонному чоловікови, що „рубель“ був і є одною з головних причин, чому об'єднательний рух, помимо того, що він такий неприродний, держав ся й держить ся взагалі¹⁾.

Дальше звертають ся „Вспомини“ до характеристики четвертого табору. Се — „Русіни“, а належать до них: Евсебій з Черкасів, Тома з Полян і краківський Зиблік. Всі вони добре звісні люди, а передовсім др. Евсебій Черкавський, що був тимназіяльним інспектором, стягнув на себе ненависть вже від давна доносами на українських учителів та катехитів²⁾ і горячим обстоюваннем латинської азбуки у галицьких виданнях по мысли звісного плану правительства 1859 р. У політичній діяльності держав ся він тих самих поглядів, що й у своїй урядничій кар'єрі.

І згадавши знова про московських „отверженців“, що беруть рублі, прирівнює до них Устіянович сих польонофілів, забуваючи може, що й він сам знайшов ся 1859 р. в одному таборі із Черкавським.

¹⁾ Спеціально що до Дідицького пригадую висше згадане письмо із Росії в справі підмог. Гл. при кінці сеї праці.

²⁾ Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861., ст. IV.

Цікаве ту ще одно: по думці Устияновича і москвофіли і польонофіли живуть в ласки Поляків — значить, одних і других попирали Поляки в роді ґр. Борковського на знищення народовців.

Так отже ту зовсім недвозначно відпекуєть ся Устиянович москвофільства й уважає його просто зрадою супроти свого народу. Чому так стало ся і то як раз на рік перед смертю поета — се годі вяснити. „Вспомини“ дають на се, як згадано, одну тільки відповідь: святкованне ювілею поета народовцями. Поза сим ся справа неясна.

ІХ.

Та поки що тут не кінець „Вспоминам“. Вони характеризують дальше тодішню суспільність.

Наслідок такого розділу суспільности на ворожі табори був сей, що між Галичанами повстали завзяті боротьби, яких остаточним вислідом була загальна деморалізація. На втіху Ляхам, що тішуть ся з кожного роздору на Русі, переліцтовують себе Русини у доносах до Відня. А австрійське правительство, збаламучене сею ворожнечою, звернуло ся навіть проти широко відданих йому Святоюрців. І посипали ся на них громи. Знайдено у них провини проти „святої віри, латинських ксьондзів“, закинено їм, що вони пруть до царя й православя, а вірність престолови й Римови, якою вони чваняють ся — се тільки облуда.

Оттак малює наслідки сих доносів Устиянович. Се, що він задержуєть ся довше на Святоюрцях і очевидно не може зрозуміти, чому правительство відвернуло ся від них, показує тільки, що він не конче орієнтуєть ся у відносинах другої половини 60-тих років. Сеж був час, коли почали ся вандрівки галицької інтелігенції у Росію. Хто не міг знайти у Галичині доброї посади, а міг знайти якого москвофільського протектора, той тільки потребував зголосити ся до „батюшки“ Раєвського у Відні, а зараз діставав місце у Росії. Найрадше поселювано Галичан по західних губерніях: у Вільні і т. д. І йшли вони туди громадами і незабаром бачимо там: Якова Головацького, Лисикевича, Ливчака, Попеля і многих інших.

Богато між ними було священників, які опісля перейшли на православє, а се кидало понуре світло на святоюрські відносини¹⁾. У Відні були здавна люди, що вказували правительству

¹⁾ Богато інтересного матеріалу в справі сих поселенців подає кореспонденція пок. Амвросія Шанковського, професора коломиїської, а опісля директора черновецької гімназії. Приготовляю як раз її виданне.

на небезпеку москвофільської пропаганди¹⁾. Досить буде згадати цензурні остороги „Зорі Галицькій“ підчас редакторства Гушавича²⁾ і т. д. Моторами сього ворожого москвофільству на-строю правительства були між иншими: Василь Ковальський, Григорій Шашкевич, Іван Вислобоцький і ин.

І коли св. Юр не міг здержати свого власного священства від московщення та надати вандрівкам у Росію не так ярке політичне значіння, то очевидно, що його кредит у правительства мусів упасти.

Про сі переселення у Росію знає й Устіянович. Він думає (у великій часті вірно), що їх причиною було польське повстання 1863 р. Воно отворило очі російському правительству і Росія почала шукати між Галичанами людей, які помогли би завести нові порядки у зревольтованих провінціях. Та як звісно, вандрували туди люди без сталого характеру, що вели себе в Росії скандально й дали ся легко ужити як орудіє проти свого власного народу.

Такі порядки вразили серце поета. Він не міг дивити ся на се спокійно й корити ся сліпо обставинам. Ще якийсь час здержував його огляд на діти. Та вкінці він подав ся у Сучаву, де українське слово заживає більшої свободи. І відси з огляду на заходи Поляків післав він заяву „що Галичъ всеї Руси лишъ часть и отлам конечно требуе единства и згоди“. Сею заявою було очевидно: „Мовиъ дрюьямъ“.

Та, жалуеть ся поет, даремна була його праця. Його не зрозуміли „ні брата, ні други“. І він свідомий того, чому його не зрозуміли: сей зазив до згоди списаний твердою „панруською“ мовою й не міг тому збудити „пориву до єдности внішньої“. Ба, що більше, сей зазив став „лишь блудним, хоть злудним свидоцтвом відступства від всього напряду и змагань сорокосьмих літ“. А тимчасом се неправда, бо він не змінив своїх ідеалів!

Зовсім ясне признание — та знова питання: відки воно взяло ся? Може Устіянович пішов у добрій вірі за москвофільським рухом? Ні, він знав дуже добре його цілі й провідників і — погорджував ними з душі. Так чомуж він ішов за ними

¹⁾ І правительство само старало ся в сім напряду вплинути на галицьку суспільність. Так пр. маємо вістки, що в початком 50-их років ректорат віденської семінарії (безперечно на приказ з гори) вів слідство поміж цитовцями в справі їх зноси із пропагаторами російського напряду.

²⁾ Проф. Студинський. Коресп. Голов. 1850—62, ст. LVI і далі.

і боронив їх? Прикрі житеві обставини.. Се не відповідь! Ні! Устиянович таки змінив свої переконня при кінці життя. Чому — не беремо ся рішати сього. І справді Устиянович вернув до Маркіянових ідеалів, до симпатій до народовців. А що він не згадує нічого про те, яку ролю прийшло ся йому відіграти в москвофільському руху — так не дивувати ся сьому: може бути він хотів перевести на собі експеримент, покриткою щирого бажання згоди на Руси прикрити своє дотеперішнє житє і погодити його з ідеалами Маркіяна. Експеримент не конче удав ся — й зовсім природно. Прихильність до народовецького табору, до українського руху, до ідей Шашкевича й Шевченка повела його до того, що він сам (може й зовсім свідомо) кинув каменем на свою доперішню роботу — не прямо, а осуджуючи гурток, якого був досі членом. Бо годі подумати, щоби Устиянович так несвідомо тільки кинув такі острі слова на адресу Дідицького. І з жалем кінчить Устиянович спомини із свого життя: він мусів замовкнути — його роля скінчена. Але будучність покаже, що він правий — побачимо, куди доведуть роздори. Та поетови не діждати сього — він уже над гробом. Се й властиво кінець споминів.

Як закінченне додано оповідання про відвідини двох молодих людей, що збудили його із задуми. Був се Пан і Господин, а оба дерли собі з рук Устияновичів листок „Друзьям моимъ“. На питанне, чоґо вони собі бажать, просив Пан люшні до воза, бо хоче поїхати на Україну відвідати гріб Шевченка, Господин знова просив колеса, бо хоче поїхати в Москву і Київ зложити поклін усім тим, що брали нас в оборону та познакомити ся при сій нагоді близше і з українськими людьми. Та міґо того дає їм поет раду спрячи разом коні і так поїхати на Україну і в Москву. Оба подорожні послушали його і жили від тепер у щирій приязни.

Се закінченне значить просто, що мимо того, що Устиянович почув симпатії до українського руху, він зовсім до нього таки не пристав. Давня привичка взяла таки гору і він витворив собі зовсім баламутний ідеал згоди між москвофілами й народовцями. Тільки його москвофіли — се не москвофіли покрою Дідицького. Вони прихильні і українському народови. Та все таки самого поета манив блєск Москви золотоверхої, матушки Слави.

От такі тії „Вспомини“. Житєписних даних подають вони небогато, бо взагалі поет ховаєть ся поза малюнок подій, та за те для характеристики Миколи Устияновича мають вони першорядне значінне.

МАТЕРІАЛИ.

1.

Сучава.

СОН ВНУЧКИ.

(1884).

Під місяць рогатий,	Не дай, милостивий,
Під ясне сонце,	Нам Боже упасти,
1 Ваніс коник крилати,	7 И всяк блуд вредливий
Під Боже віконце	Поможи отрясти,
Саме, сей почи мене.	Бо жре, давит и гнете.
Я з ковика зсівши	А Господь спогляне
Коліна склонила,	На мене сердито,
2 И руки зложивши	8 И каже: „Не вяне
Так Богом просила	Пшениця, ні жито,
О все, що в небі цвите.	Лиш пне колосьє своє
Дай, Отче наш, волі	Горі, хоть вихрами
Всей руской країні,	Долі придавлене
3 Даруй ліпшой долі	9 Поклялось містцями
Всей руской родні	В яри не спасене,
Що рве, окуви з себе.	И жде, аж жинва дійде.
Що ломит кайдани	И Русь колись буйну
Рабства и неволі,	Сваволя убила
4 Зтрясає лахмани	10 И нинішну сумну
Мужицкой недолі,	Долю зготовила
З себе, до волі ся пне.	Проте в рабстві жив.
Що радаб прозріти	Но скоро дозріє
В той тьмі, що морочит,	По Руси всей воля,
5 И искров просвіти	11 Просвіта наспіє,
Черва, що Русь точит,	Правда, згода, доля
Гризе, здуситись бере.	Взійде, ей сонце світле.
Молилам, Всевишний,	Вертай же в долину,
Не дай нам пропасти,	Розкажуй повсюди,
6 Весь нарід не грішний,	12 Що Русь Україну
Між грішним по части	Небо не забуде,
Все є, и праве житє.	В час ще Мессію пішле.
13 Дідусеви мому, все я пробудившись,	
Сказалам потому, а дід прослезившись	
Рече, мене лишь смерть жде.	

2.

Славско.

Кінь и пес.

(байка, 1869).

<p>1.</p> <p>Біг раз пес через овес
И подибав коня.
„Що ту дївсь без колес
Не вночи, лише за дня“.</p> <p>2.</p> <p>„Бачу пасти забаглось
Мосці папичеви,
Але діло не вдалось“,
Каже пес коневи.</p> <p>3.</p> <p>„Бо за мнов иде стрілець,
Як побачит Тебе,
Спитає мя на конец,
Чий овес и чне</p> | <p>4.</p> <p>Поле се, що ти го спас?“
На то коник псови.
„Я лишь в краю и то раз,
Дібрав ся к вівсови“.</p> <p>5.</p> <p>„Але ти псе и твій пан,
Дик, медвідь, птах, коти,
Кожде збіже, кождий лан
Толочат день и в ночи“.</p> <p>6.</p> <p>Відповівши псови кінь
Хвіст в гору зпинає,¹⁾
Искри бєє о тверду рінь,
В село улїтає.</p> |
|---|---|

3.

Сучава в Липню 1884.

Вспомини.

- I. Сиджу раз в затїню конаристої липи,
Столітної бабусї, що в часта бувало,
Татарви и Турків видала розсати
И пекло погане, що к ним приставало.
- За хвилю дрїмота мене старовину
Обійме, в сон вложит прижмуривши очи,
И мов ту безсильну, малую дїтину
Уносить в Морфея предїли урочи.
- Як в калейдоскопі снуют ся, зміняют,
То краю образи то прошлих літ дїї
Померши воколо го чнву ставают
За долю и волю, мечти и надїї
- На раз я там бачу під стріхов хатину,
Садок и обійстьє, що ввут на пісках,
И всю так молодшу, як старшу родину,
И мудрого діда в садку при пчолах.

¹⁾ Ту щось витерто.

Помню, як під осінь вірла випускаю,
 Орел піднімаєсь гень к небу поволи,
 А дідо мій кличе: „Держись Николаю
 Орел тя до Львова уносит до школи
 И бачь — везе орлик, старий коничейко,
 До шкіл до латинських нахоля цікаве,
 В души молоденької співа соловейко
 Що тьму розганяє лиш світло яскраве.

II. Минают доби, рік уходить по року,
 Що хвиля втискаєсь нове вражінье,
 И мов золотистий луч сонця з востоку
 В душу мою жлобит нове впечатлінье.

И так розвивались понятій громади,
 Незнаного світа тайни, чуда, дива,
 Вселенной природа, естеств миріяди,
 Всего сотворіня безлични огнива.

Крім того багатства шкіл висших науки,
 Що мислить логчно и правильно вчили
 И змісли скріпляли, роздали ся звуки,
 Що в сердцью шляхотни чувства розбудили.

Почутьє братеретва, взаимной любови,
 Охота до жертви за братню долю,
 Готовість проляти за нью струю крови,
 Житьє положити за народа волю.

Помню, як хвилево в подібним настрою,
 Завозваий мріями ошоломлених,
 Чувством я скланяв ся ¹⁾ за Полщу до бою,
 Но розум спізвав ся на лисах барвлених.

Бо скором побачив, що паньская воля,
 Якой добиватись панове хотіли,
 Для руского людю, лишь крайна недоля,
 Помрока опала, руки здеревіли.

И стыдом окритий стаю пред престолом
 Того, що вселенной сам керму держит
 Скланяю коліно перед апостолом
 Ёго, що на земли живой правди вчит.

¹⁾ При сих словах щось витерто.

И кажу: „Владико создателя міра
Прійми мене в службу, Адонай, Єгови,
Любов мене кличе, надія и віра,
Учить ся той правди, що гріха окови
Науков лишь крушит евангелскої віри,
Що множит між людом чувства благородни,
Бо Господа Бога велит над всі міри
Любити, а ближних, як діти Господни.

- III. В стінах семинарских алюмнів громада,
З Дністра, Сяну, Буга и Пругу допливів,
Ся буйна и плодом богата росада
Людової просвіти, шляхотних порвів
По меже собою на круги ся ділит,
Все ¹⁾ після напру, що в крузі проводит.
Тож скорше товариш молодшийся звірит
Такому, що с ним ся свим поглядом годит.
Так одже вступив я в кружок волнодумних,
Що Руси червоної відродженья ждали
И в слід українских мужів бистроумних
Народ заушерлий збудити ся брали,
Подвигами будьто на полю словесним,
Будь заходом щирим около просвіти
И Руси пороки с дозволом небесним
Рабство, лінь, невіжу старались лічити.
Тим пірваний прудом почав я співати,
Почав Маркіяна ступати я слідом,
Хоть першій нескладний яли ²⁾ висмівати
Стишок мій посмертний „Слезу“ то я свідом
И вчинку моего и Русальки ціли,
Не звернув з дороги, еще неубитой,
По нейже вороги, мов безроги рили,
Як звикло бувало в річипосполитой.
Начальство струсило, здало вижше справу,
До Юра самого, узнавши конечним,
Щоби загрожену спасати державу,
Дозір полицейській над так небезпечним

¹⁾ Щось вишкребтано.

²⁾ Сі три слова підшкребтано.

Пташком, що задумав мабуть таму класти
 Самовладству полскої товарискої мови,
 И бесіди рускої в Галицкої області
 Слаби осмілив ся скріпляти основи.

Но вже и у Юра почало свитати,
 Бо, хоть полицейській дозір полишено,
 Узнано вигнаньом мене не карати
 И даже рукополагати рішено

В сам празник великій святого Івана
 Владика в презвитерській чин посвятив
 Мене и двох щирих другів Маркіана
 И нас на апостольську путь благословив.

Прийшов день розлуки, розпращались други,
 Зложивши присягу прикладно все жить,
 Бить братам молодшим всегда на услуги,
 Язык рідний плекать, Русь щиро любить.

Мене вразу в Вовків під Львовом післали,
 Но ледво три літа я там перебив,
 В верховині Скільської мні Славско надали
 И там я мій мужескій вік пережив.

- IV. Минали дні — Тямлю, як ліг то чи мало
 По верхах Бескида я скалу орав
 А зерно по зерні, що в землюсь покляло
 Все вихор, заледва взійшло обгортав
 Безнадійна сійба; — диво непонятне!
 По верхах Бескида, по стромих скалах,
 Помимо тих вихрів, колосье видатне,
 А жниво богате, мов в буйних ланах.
- Бо Німец и Лях ту косьцолів не клали,
 И церков лишали в спокою святым,
 Дітей чужих Богів еще непавчали,
 Тож люди ту ладом водились давним,
- Стерегли своє, не баяя чужого,
 В Верховині прадідний бачили рай,
 В неї жили, мов люди віку золотого,
 В простоті так чистої, як гірський ручай.
- Куда ту лишь глянешь, живи вчуєшь звуки,
 Ту шипіт, ту шум, там маржини відзвєв,

Ту посвисти вихрів, там громів відгуки,
Ту пташій щебет там фуярку и спів
Сей спів безконечний, бо піснь то людова,
Що люд нев небесного пана славит,
Бо нев, чи весела, чи смутна основа,
Все чисти, як сонце чувства заявит.
Нев мати дитині до сну приспівує
Краси ей у Бога и долечки просит,
Хлопчині, що зручно в фуярочку дує
И дівці при марзі піснь весь день уносит.

Легінь про коханку пісоньки складає,
Пісоньков голубка за голубом тужит,
Гуде піснев ¹⁾ хата, як скрипка в ней грає,
Пугар, як весело в товаристві кружит.

При кожній роботі, отвїтна пісонька
Чи то в сінокоси, чи в час самих жнив,
Снує ся по черзі, зперша лишь зтихонька
Потім голосійше, як бись дух скріпив.

Нікто там не знає тих то пісней творців;
Они пливут истно з души всего люду,
Живущих устами після древних взорців,
Мов струя безмежна, безмежного пруду.

В тий слів и зроротів, образів и цвіту,
Нїкам не вичерпаним цюрку словесним,
Черпать миї лучилось. Чим черпав до сїту,
В таким живій мови словари чудесним?

Дарма! Хоть я черпав, всегда черпав в сита,
А сли коли в світї яка капля скрилась
Заледва сплинула в Верховин корита
В долину, все в філях Дністрових топилась.

Лише раз достигла живій капля мови
Слезами скріплена сплинуть з Верховин
И на Маркіяна ложе погробове
Зложить незабудку на вічний wspomин.

V. Затьмилось, а тиша кругом залягає,
Сам ворон лиш краче віплюючи жир,

¹⁾ Підшкребтано.

А небо пожаром в сторон всіх лунає —
Голодни звивають голодних на пир.
Жадаючи волі, прав, землі, науки,
Опікунства кришат незносний тягар
До опору рвуть ся, беруть зброю в руки
И волі підносять кєрвавий штандар.
Диви! Як то в краєв австрїнських столицях
Мятежит за рівність и волю народ,
Хоть цвіт єго гине в боях и в'язницях,
На гробах их всходить лучь ясний свобод.
И Галич ликує, бо паньщина паде,
Бо свободний в хаті батків селянини,
И в суді мадатор вже більш не засяде,
Ні то в справах спорних, ні скоро злочин
Повинной жде кари. Днесь суди цісарски,
Чи пан завинив, чи голодний мужик,
Все рівни вкладають кари не варварски,
К яким бувало мадатор привик.
Нови вже громадаки заводят устави,
Під властей державних жичливим надзором,
А люд привикає до самоуправи,
Громада майном свим газдує не в сором.
Церкви деревяни, покрити скрізь мхами,
Щезають новоди; натоміст ся вносят
Храми величави и школи сотками,
Котри по всей руской землиці голосат.
Що Русь до просвіти веде свої діти,
Під впливом додатним своих панотців,
Щоби раз на завше тьму преодоліти,
Прозрївши, позбутись ворожих богів.
Дім народний Русь сему в доказ буде;
Штуці и науці, словесному труду
Торговлі и промислу Дім сей жертвує
В пожиток и користь проснутого люду
В окремих комнатах під надзором строгим
Основано музей для цінних книжок,
Відкрито и буреу школярам убогим,
В ползу товариства Бєсїди кружок,

Стариносьям руским назначилось містце,
И руская сцена знайшла ту покров,
Живописной штуці відкрито огнище,
Для хору и пісней притулок готов.

Не менше музика и слово живое,
Все в Народним Дому знаходят пріют
Сли то поодиначо, чи в двое, чи втрое,
Світ звуків и мислей в дарунку несут.

Чи будьто на вічах и народних справах,
Чи в честь о край рускій мужів заслужених,
Чи то на вечірках, танцях и забавах,
Чи то на викладах осіб дуже вчених

Є там по при нижшу и школа середня,
В котрих то по руску наук уділяють,
Є також святиня, по Юру передня,
Но тую ще з двору и з внутру кінчають.

Не бракне и в Дому Народним печатні
Щоби світом слово живе розходилося
Щоб мови удали и мисли удатні
Просвіті служила и не загіралася

Так Галицка Зоря и Вістник, Неділя,
Мета, Вечерниці и Галичанин,
Батківщина, Слово и Листок з Поділя
Наука и Діло, Письмо з Буковин,

Так всякого цвіту словесное вілі
Повязане складно по Руси розходить
В приходство и школу загляне що хвиля,
Тепленько промовит, чувства тепли зродит.

Пізнійше під стріху сільскую загляне
Побудет и власне достоинство скріпит
А хоть місцями змарніе и звяне,
Що з матерев злучит, вже більш не розлучит.

Бачь двигалася Русь в розмантом напрямі,
Що раз богатіла на полю наук
И в людських уметностей кождим отламі —
Лишь в більше занедбаной галузи шток

Осталася все з браку покрову на заді,
Рівно недостаток грошевих засобів,

И жид розвелможілий став ей на заваді
Торговлю и промисл подвигнути в гробів.

Но вредни запори, яки то вспинали
Змагава культурни и поступу цвіт,
Загальний просвітний наклін повздержали
Соромними штучки ледва в десять літ.

И якжеж не брати уділу в тим руху
Мені, щом на зорях вже піснев учив,
Любити сей нарід, що в давен в послуху,
З чола піт кєрвавий ледва осушив.

Так Вістник и пісни почав я складати,
И повістей кілка в Верховиньских гір,
А щоб до словесних робіт загрівати,
Я клав инний підпис під кожди утвір.

Бом думав, що пісни Дротарів и Іорів,
З уваги на письма о знаках моих
И имени власним, народ сам до творів
Заише поетів молодших, нових,

Котри своєї музи первенців на волю
Пускают в умислу під назвов чужов,
Щоби, если не знайдут вподоби у полю
Не брати их дальше під власний покров.

Дарма моя штучка не здурит нікого
Дротара и Іора спізнали в сейчас,
Тому то Дротарских и Іорских не много
Утворів, що взнестись хотіли в Парнас.

А молодіж наша горнулась охотно
До діл, щоб відродження Руси дожити,
Москва лишь и Полща дивились маркотно,
Шукаючи способу взріст сей убити.

VI. Богдане, Богдане! бачь Галичъ ликує,
Бо Слово твоє новий вік голосит.
Богдане, Богдане! Бачь Галичъ сумує,
Бо Слово твоє Русь в Москву уносит.

Під проводом Юра святого стояла
Русь Галицка у ласках державних,
Бо по за границьми краю нешукала
Ніколи для себе лакощей нестравних.

Диви! — як то возклик на соймі у Львові,
Що Руси не має, весь край обидив,
Молодежи сотні до бою готови,
Козацькій підняли прапор. Так віджив

На Галицької землі знов дух України
Під впливом вшепольських соймових ухвал
Що кажуть, якими ще Длугош¹⁾ Русіни,
Ляхами, лишнь руского роду назвав.

Від рау повстало сторонництв четверо:
Стари, Святоюрці, привикши к поклонам,
Що перед старостов згинають ся в веро,
И за святоюрским идут сліпо давоном.

Они ще и керму до сих пор держали,
Бо Кир Спиридон на чолі их стояв,
Гму директиву впрост в Відня давали,
А дальши указы до клиру він слав.

Сторонництво друге, Українців зване,
В идеях Шевченка спасеніє зрит,
А в них твій идеал віджив, Маркіяне!
Ділають, як любов лишнь до люду велит.

Сторонників тогож в молодежи много,
Их народолобцями зчаста зовут,
Хоть голод и холод, засаду всі строго
Держат и до просвіти люду ся рвут.

А трета частина, Богдане, Твоя,
Повстала у Відни, Раєвского впливом
Паролом соймовим, що Руси нема,
Вросла в таку силу, що сталась огнивом

Панславистів руху, котри паміряли,
Всі ріки словянськи в одно русло злати,
А Словом и рублем вже приготовляли,
Від Австрії Галич з часом відорвати.

В четвертім таборі знаходим Русіни:
Евзєбій з Черкасів и Юма з Полян
И Краківський Зиблик, котрих мов на клини,
Ляхи все ставляли на взір Русинам.

¹⁾ Підшкрабано.

А тих отверженців не злічнись сотками,
 Они, як московски, що рубли берут,
 Держат ся Поляків за хвости зубами,
 И тим що упаде в під хвоста живут.

Літописи Нестора мож завірити,
 Що в давен Словяне між собов ся друт,
 А сли раз порядок хотят вже вчинити,
 Всегда ся о поміч к чужим удают.

Так колись бувало в старім Новгороді,
 Где нарід спорящій варягам віддав
 Вєсьу власть, щоб в борбах горожан и незгоді
 Управи противний табор не дістав.

Відай Новгородці, ше нас не навчили,
 Вражда бо, ненависть у Львові вмагалась,
 З Украинцьом, Юрці бїлшь не говорили,
 А Ляхоман в Москалофілом тачались

Не в крови, в болоті, яким перекивці
 Всїякого роду, щоб совість придавить,
 Обкидуют власне гніздо на всі кінці,
 Абиго так сили, як чести позбавить.

Ляхи триумфуют в раздору на Руси,
 Бо люд тратит віру в успішний провід,
 А лях, свими грїшми, штучки и покуси
 Веде го як осла до танцю на лїд.¹⁾

Доноси до Відня идут каждой динни
 На русских и руських державних врагів,
 А супротів Юрців знайдено провини
 Протів святой віри, латиньских ксьондзів.

Им зділано закид, що прут до царату,
 Бо вже православни порядки заводят;
 Що вірність до трону и до маєстату
 То чиста облуда, котров лишь уведят

¹⁾ Ціла ся строфа наліплена шматочком паперу, а під енодом можна відчитати:

Ляшня триумфує, роздор бо на Руси,
 Довіріє до проведу скоро гасит,
 И рожними штучки, грїшми и покуси,
 Люд пеує, моральність порчит и казит.

У третій стрічці ще щось перечеркнено. Як бачимо, зміна не відносить ся до змісту, а тільки до способу вислову.

Міродайни сфери, в яких ще облестно
И вірність до римського пани удают,
Такими то діли, Поляки нечестно
Нужденим клеветником всей Руси стают.
В замірі, щоб Німці дали им окремо
Довіріє полне в соймі обізвались
„К Тебі стоим Пана и стати будемо“.
Такими підхлібними слови вкрадались
Помеже гофрати в найвижші уряди
В фотелі міністрів, и в дворській округ
И всюди старались вбивать без пощади
Так рускую церков, варстат, склеп и плуг.
Бачь свого наміру дінняли Поляки,
Бо даже Владики утратили віру,
Томуж не дивуй, що слов Гайдамаки,
Москва, и Монголи ужито до клиру.
Но гнет, під яким скоро Русь застогнала,
Хвилево засади самих Юрців звихнув,
Бо жадна их справа в Москов не вязала
Аж скуток повстаня ¹⁾ сю справу подвигнув.
Повстанье Поляків успіха не мало
Противно московске правліньє гнобить
Их стало, а в Галицкой Руси шукало
Спосібних завзятих людей, щоб вводигь
Устрій новий в церкві, уряді и школі.
Так чисто московській впроваджено лад.
Но лях, хоть зазнав там рабства всяки болі,
Нічого не вчався, не цофнув назад
Своих злих замислів, щоби Русь убити
И Галицку землю давним польским ладом
Так радюв повітовов ущастливити,
Як польскоцїсарским владіти урядом.
VII. Таких то порядків не хтів я терпіти,
И смирно коритись також не гадав,
Однак мні ходило, щоби мои діти
Вреду не понесли, томуи задумав

¹⁾ В сих словах дещо вишкрано.

Покинути гори, податись в Сучаву,
 Где рускому слову не кляли ще там,
 И звідти послідну післати заяву,
 Що Галичъ всеї¹⁾ Руси, лишъ часть и отлам

Конечно требає єдиньства и згоди,
 Бо народну школу Поляки вбивають
 И невилічними наносят нам шкоди
 Коли вже дїтвору расієгза навчають.

Дарма! — непоняли мого завзиву,
 Ні братя, ні други, бо списаний трудним
 Панруским язиком не вбудив пориву
 До єдности внішної и став ся лишъ блудним,

Хоть влудним свїдоцтвом відступства від всього
 Напряму и змагань сорокосьмих літ.

Дарма! — непринято поради старого,
 Котрий идеалів своїх не змінив.

Замолкнуть пристало. Будучність покаже,
 Кудя поведут нас раздору борби?
 Мені неждатись, необав бо всаже
 Небесний косарь на гробови горби.

Бачь виджу могилу, а вколо ней много
 Могил, так давнійших, як ще и порожних,
 Дивлю ся, котра в них для мене самого?
 В тий буджусь! — „Дідусью! Є двох подорожних

До Тебе, моя внучка каже, „Панове
 В справунках поважних Твоєй ради ждуть“.

Стрепенувшись, очи протерши и брови
 До гостей підходжу и бачу, як рвуть

Собі в рук мій листок: „Друзьям моим“ в кусні.

Спрашаю, чим могу служити Панам?

На то первий каже: „Мені треба люшні
 До возу“ а другій: „Мені нужно к Вам

Подібне діло,¹⁾ мні колесо влетіло¹⁾

„Кудя, Вам дорога, питаю, иде“?

Того, що о люшню просив мя несміло

„В Украйну жарь мое сердце несе,

¹⁾ Підшкрабано.

„Щоби ¹⁾ на Шевченька гріб цвітку покласти.¹⁾

„А Ваша, куди путь веде, Господи?

В Москву златоверху и в Киев почасті,
Там хочу вложити мій щирій поклін

Всім тим, що нас сильно вняли в охорони,
Ту знов замишляю сложить одним трудом
Киевопечерским Світилам поклони.

И ближше пізнатись с українським людом.

Ледва ту, Панове, у мене знайдете
Колес, або люшні, до ваших вовів,

Но без погублених легкось обійдете,
Если за порадов пійдете мих слів.

Спряжіт Ваши коні до воза одного,
А колесо, люшню, владите в сей час,
Поїдете скорше, як брат коло свого
Брата, скривь Україну, где нашъ Тарас,

Курганом прикритий лежить близь Полтави,
А в відтам пустітсь в далекий ще світ,
В Москву златоверху и матушку Слави,
Що будит подив у самих вже воріт.

А скоро здорови, повернете в пути,
Зволіт здати справу прилюдно о всім,
Мені же пишіт, бо хотівбим почути,
Чи погляди Ваши годят ся с моим.

Поїхали разом — и так повернули,
Мені не зволили здать справи про путь
Знакомі же кажут, що спорів вабули
Так, що их Пилядом и Орестом звут.

4.

*Лист Ггора Ковалевського до Миколи Устияновича, писаний дня
21 вересня 1867 р.*

Печатка: Общество для пособія нуждающимся литераторамъ и ученымъ. С.-Петербургъ 21 Сентября 1867 № 142.

Священнику Николаю Устьяновичу, в Галиціи (за боці:
Съ препровожденіемъ семидесяти пяти (75 р.) рублей).

Комитетъ Общества для пособія нуждающимся литераторамъ и ученымъ въ засѣданіяхъ 4-го и 18-го сего Сентября, обсуждалъ предло-

¹⁾ Підшкрябано.

женіє члена свого, Владимира Ивановича Ламанскаго ¹⁾, объ оказаніи Вамъ пособія. Имѣя въ виду значительныя, въ теченіи двадцати слишкомъ лѣтъ, заслуги Ваши по распространенію и оживленію Галицко-русскаго языка, литературную дѣятельность Вашу на пользу Галицкихъ нашихъ собратій и стѣсненное Ваше положеніє. Комитетъ единогласно опредѣлилъ: назначить Вамъ, въ видѣ единовременнаго пособія, семдесятъ пять рублей.

Объ этомъ опредѣленіи комитета имѣя честь Васъ, Милостивый Государь, увѣдомить и препровождая при семъ назначенную Вамъ сумму (75 р.), покорнѣйше Васъ прошу принять увѣреніє в отличномъ моемъ къ Вамъ уваженіи и совершенной преданности.

Предсѣдатель Общества Ег. Кова[левскій] ²⁾.

5.

Лист з Росії до Богдана Дідицького, писаний дня 16 лютого 1868 р.

Февраля 16.³⁾ ч. 1868 года.

Почтеннѣйшій и Многоуважаемый Другъ нашъ Богданъ Андрѣевичъ! ⁴⁾

Пользуюсь случаемъ, чтобы написать Вамъ два три слова. Я написалъ записку въ Благотворительный Комитетъ о нашихъ нуждахъ преимущественно о заселеніи Фонда существующаго для вспоможенія академикомъ, не менѣе же представилъ чрезвычайно важнымъ о пособіи для изданія учебниковъ гимназіяльныхъ у насъ. Разуміється поддержка послѣдуетъ, ходитъ только прежде всего о пересилку ея, такъ какъ комитетъ не очень радо передаетъ на руки частныхъ людей, которые распаряжаются — какъ то намъ извѣстно произвольно. Если не станеть на томъ, что я перешлю Вамъ пособіє это въ видѣ пособія отъ приживающихъ въ Россіи Галичанъ, то непремѣнно Вы Богданъ Андрѣевичъ, получите его другимъ возможнымъ путемъ — Прежде всего Васъ прошу, чтобы послаемныя пособія отъ насъ попадались всегда въ какой нибудь комитетъ съ 3 или 4 человекъ, о которомъ на всякъ случай нужно освѣдомить здѣшнюю публику. Вы едва будете вѣрить какой ропотъ и негодованіє случилось намъ слышать, что жертвоприношенія, отдаваемые на руки нѣкоторыхъ извѣстныхъ лицъ неизвѣстно доходятъ на

¹⁾ Володимир Иванович Ламанський, звисний славіст (род. 1833 р.).

²⁾ Ѓгор Петрович Ковалевський (1811—1868), подорожник і письменник. Писав наукові розвідки, також дещо із белетристики під псевдонімом: Нилъ або Е. Горевъ.

³⁾ Чи може 26 го, бо се число поправлене, а через те невизначне.

⁴⁾ Розум. Богдан Андріевич Дідицький.

місто свого опредѣленія¹⁾. Вамъ это понятно. Надо исправлять опинію. — Послѣ еще одно. Оттуда посилається огромное количество разнаго рода книгъ обикновенно въ Вѣну. Какъ я убѣдился онѣ тамъ лежать и по 2 и 3 года и никому въ голову не прійдетъ выслать ихъ какимиъ путемъ въ Г.²⁾ ни даже отъ Васъ кому взять. Думаю, что легче доставать уже изъ Вѣны что либо, чѣмъ оттуда. Впрочемъ это зависло отъ Васъ, чтобы обявляли Вы кого нибудь їдущаго въ Вѣну забрать книги — или обдумать какой другой выгодный способъ. Такъ мнѣ кажется будетъ найлутше.

Я услалъ на адресъ Грабовеньскаго книги сочиненія слѣпца Шираева, между прочимъ для Васъ и Венедикта Михайловича³⁾ не знаю получили ли или нѣтъ.

Ч. 12 Фебрала пространнее письмо В. Мих. Пл. Позвольте просить его, отвѣтитъ мнѣ. Письма изъ Галиціи приходятъ къ мнѣ всецѣло и неповрежденно и можно писать по не много откровеннѣе безъ опасенія.

Кстати: Извольте спросить при случаѣ приметъ ли монастырь ОО. Василіянъ въ Бучачи пожертвованія книгами въ большомъ количествѣ для составленія сгорѣвшей Библіотеки??

Пожалуйста Богданъ Андрѣевичъ посоветуйте мнѣ, что дѣлать. Я выхлопоталъ у Императорскаго Комитета Грамотности въ С.-Петербургѣ 33 наипопулярнѣйшихъ сочиненій преимущественно относящихся къ географіи, исторіи и литературы Россіи въ 1000 экс. для библіотекъ и народныхъ училищъ нашихъ не менѣе и другія сочиненія — какъ ихъ переслать? возможно ли и на чьи руки?

Въ коротцѣ пришлю Вамъ 50 экс. соч. Попова: Славянское народонасел. по восточному склону Карпатъ и соч. Іезберы и Чаева и другихъ.

Галиціей здѣсь серіозно занимается⁴⁾, неслыханное воодушевленіе во всѣхъ слояхъ народа. Нетерпиво выжидаютъ, когда событіямъ надъ Дунаемъ заакордуютъ тѣже надъ Днѣстромъ⁵⁾. Крѣпитесь и мужайтесь. Богъ Васъ да благословить. Пишѣте

Вамъ

Вашъ преданнѣйшій
Михаи(лъ).

¹⁾ Очевидна річ якась стилістична похибка.

²⁾ Певно: Галичину.

³⁾ Венедикта Михайловича Площанського, редактора „Слова“.

⁴⁾ Певно повинно бути: займаються.

⁵⁾ Що до того вислову, то його треба поставити у звязъ із словами слідуячого листу: „не записались ли Вы, Адамъ Николаевичъ въ польскіе волонтера и выбираетесь въ Турцію?“ Се, очевидна річ, натяк на тогочасні заколоти на Балкані, які викликали Болгари (і Греки) проти Туреччини. Що до тих польських „вольонтерів“, то пор. замітку

6.

Лист з Росії, писаний дня 17 лютого 1868 р.

Ч. 17 Феврала 1868 г.

Почтенный Другъ Адамъ Николаевичъ! ¹⁾

При случаѣ пишу только 2, 3 слова. Къ Вамъ милый Другъ мой не стоитъ писать такъ какъ Вы не отвѣчаете уже третье мое страховое письмо. Бога ради что то есть не записались ли Вы, Адамъ Николаевичъ въ польскіе волонтера и выбираетесь въ Турцію? Иль можетъ быть Васъ Ляшенки купили, что не лзя добыться отъ Васъ слова Русскаго? Послѣднее письмо изъ М. съ моей фотографіей и адрессомъ получили Вы? А книги получили? Христа ради пишите и не трусьте какъ Нѣмецъ передъ зайцемъ! Адресуйте, если не попался Вамъ мой адрессъ прямо въ Университетъ. Черезъ 2 неделъ надѣйтесь нового транспорта книгъ.

Моск. Вѣдомости и Москву можно каждому священнику и Русскому Галиціи подписывать за 8 руб. въ годъ — вспомнивъ что самая почта стоитъ въ годъ 7½ рубл. а можно подписать и на ¼ года по 2 р. Подписку съ означеніемъ точнаго адреса присилаетъ ся или на мой адрессъ или прямо въ помянутыя редакціи. Адрессъ Вы прочтите въ Касинѣ или у Дѣд. и дайте этому въ Галицію принадлежащую гласность. Михайль Погодинъ посилаетъ 4—5 экс. своего Русскаго въ ред. Слова 1) для ред. Слова 2) для Кассина русскаго 3) для Народ. Дома 4) для Васъ. Были ли Вы у Зубрицкой и услали мой сундукъ? — поклонитесь ей я напишу ей очень важное письмо! А что съ Чаемъ и нашими проектами??

Богъ Васъ да благословитъ. Прощайте. Вашъ Вамъ преданный
Михайль.

в „Слові“ 1868 р., ч. 10, в дня 3 (15) лютого у відділі: „Вѣсти политичный“ (Востокъ): „Въ газету Pest. Ll. пишутъ, что изъ конгрессовой Польщи приходятъ ежедневно молодыи люде, которыхъ Садикъ-паша умѣщеваетъ въ турецкой арміи. Порта поручила Полякамъ дѣло шпионовъ за шнимыми русскими высланниками въ Болгаріи“. Туреччина підозривала — розуміють ся не безъ певной основы — у болгарськихъ заворушеняхъ російську руку, проти чого знова Росія і її приклонники боронили ся якъ могли.

¹⁾ Відай, чи не Адамъ Грабовенський? Такъ принайменше думас радн. дв. Барвінський.